

ПОШУКИ «НАЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ» ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ольга Ямборко

УДК 7.031.2(=161.2)“19/192”

У статті йдеться про хвилю національного відродження в Україні на початку ХХ ст. Розглянуто вплив мистецького чинника на цей соціальний процес у вигляді формування «національного стилю». Висвітлено діяльність В. Кричевського та авторів галицького часопису «Нова хата».

Ключові слова: «національний стиль», українське національне відродження, соціокультурне явище, В. Кричевський, журнал «Нова хата».

The article is dedicated to the national revival in Ukraine at the early XXth century. An influence of artistic factor on this social process and the *National style* formation is considered. The work of V. Krychevskiy and a group of authors of Galician magazine *Nova Khata* is analyzed.

Keywords: *National style*, Ukrainian national revival, social and cultural phenomenon, V. Krychevskiy, *Nova Khata* magazine.

Тема формування українського «національного стилю» початку ХХ ст. належить до актуальних питань сучасного українського народознавства. Через неможливість її дослідження в радянський період, ідеологічні перепони, нищення мистецької й наукової спадщини, замовчування процесів і персоналій залишається чимало лакун, які ще й сьогодні потребують заповнення в цій царині.

У вітчизняному мистецтвознавстві активне зацікавлення означеною тематикою постало у 2000-х роках. Відтоді напрацьовано певний корпус досліджень, що реконструюють різні сторони мистецького життя — фахову освіту (Р. Шмагало), музеєзнавство та наукову спадщину українських мистецтвознавців (С. Білокінь, І. Ходак, Л. Федорова, Б. Ткаченко, В. Кушнір, М. Сеньків та ін.), кооперативний рух і художньо-промислові виставки (В. Молен, Р. Дутка, С. Король, М. Маковецька та ін.), діяльність промисловців (О. Нога), а також розвиток української преси, на сторінках якої висвітлювалися питання моди, стилю облаштування інтер'єру (С. Кость, О. Цимбалюк, Є. Дмитрів та ін.), тощо. Водночас низка питань залишається

нез'ясованою через втрату документальних свідчень, у тому числі колекцій творів В. Кричевського, М. Грушевського, В. Федоровича та ін. Фрагментарними є відомості про цілу когорту меценатів, художників, промисловців, про роботу окремих підприємств, громадських спілок та рухів.

Нашою метою було на прикладі діяльності В. Кричевського та авторів галицького часопису «Нова хата» висвітлити умови формування «національного стилю» як чинника соціокультурного розвитку в Україні на початку ХХ ст.

Співзвучно з тенденціями, що заповнили європейські суспільства в кінці ХІХ — на початку ХХ ст., українська спільнота прийняла та переосмислила ідеї «Руху мистецтва і ремесел», здійснивши це в близькій для себе інтерпретації — крізь призму національного неоромантизму. Інтерес до народного мистецтва, обґрунтований науковими дослідженнями й мистецькою практикою та увагою до цієї теми на локальних і світових промислових виставках, зрештою проник у побут. У поєднанні з ідеями національно-політичного руху вітчизняної еліти цей процес набув ознак соціального явища.

Засвоєння європейського досвіду в Україні відбувалося синхронно з розвитком наукових студій української минушини та народної художньо-матеріальної культури. Конструктивний синтез цих чинників сформульовано в архітектурі на початку ХХ ст. з появою «українського архітектурного модерну», що в розмаїтих варіаціях охопив регіони України по обидва береги Збруча. Прецедентом послужило спорудження будинку Полтавського земства (1903–1908) за проектом В. Кричевського. Ситуація, що склалася навколо всіх стадій його будівництва, показала справжній стан «українського питання» в культурно-політичній площині свого часу. Ще на етапі ескізу, аби уникнути політичного забарвлення в дебатах земської комісії, було погоджено «умовно назвати стиль нового проекту “псевдо-мавританським”» [8, с. 25]. Полеміка щодо резиденції Полтавського земства набула резонансного культурологічного значення, адже в ній порушувалася проблема творення «українського стилю» як мистецького та соціального маркера водночас. Тема націоналізації предметного середовища стала магістральною в наступні десятиліття й відобразилася в ансамблях громадських споруд та приватних житлових помешкань.

Тут згодився європейський досвід «Руху мистецтва і ремесел» з його концепціями та програмами. Вітчизняна гілка «Руху» отримала свого неформального лідера в особі В. Кричевського — знавця народного мистецтва, художника, архітектора, педагога, котрий у професійній діяльності покладался також на праці засновників «Руху» Дж. Раскіна і В. Морріса [8, с. 21]. Окреме місце в його мистецько-науковому доробку займало студіювання орнаменту, його морфології з огляду на матеріал, техніку і функцію декору. Отож, В. Кричевський був свідомим того, що «перенесення народних мотивів на стіну будинку не робить його народним» [8, с. 90]. Це показав досвід «орнаменталізації» залів будинку Полтавського земства, де первісний задум автора не було враховано.

Василь Кричевський — один із перших українських художників, хто комплексно підійшов до творення предметного середовища і спрямовував його на розвиток форм «національного стилю». Як архітектор, він зайнявся цією темою від 1890-х років, співпрацюючи з бюро О. Бекетова, як педагог — безпосередньо в 1922–1923 роках, коли керував «майстернею художньої обробки будинків» у київському Інституті пластичних мистецтв. Загалом В. Кричевський оформив низку приватних та громадських споруд. В авторській манері митця переважав індивідуальний підхід до інтер'єру над типовим, що передбачав «тематичне» поєднання матеріалів та оздоб з акцентом на їх автентичних властивостях.

В. Кричевському належить провідна роль у створенні концепту «українського стилю» і в його популяризації серед інтелігенції. Останнє є показовим для розуміння того, в яких умовах та яким чином відбувалося перетворення суспільства в питанні «українізації» впродовж 1900–1920-х років. Як колекціонер та художник, В. Кричевський був консультантом під час формування приватних мистецьких збірок меценатів Ханенків, історика М. Грушевського та ін. Його мистецькі судження позитивно впливали на поступове засвоєння сучасної української стилістики поміж замовників. Нерідко доводилося долати їхні міщанські упередження та захоплення русофільською тематикою й різними запозиченнями європейських мод. У такому ключі відбувалася співпраця В. Кричевського з В. Ханенко, для майстерні якої він виконав низку картонів килимів і проектів вибіжок. Якщо останні були декоровані народними мотивами, то орнаментальні килими В. Ханенко зажадала виконати в манері ампірних композицій — плафонного типу з кошиками, квітами та віньєтками. Замовлений нею сюжетний килим на тему «Ілля Муромець і Соловей-Розбійник» В. Кричевський, зі слів В. Щербаківського, «представив дуже характеристично в чисто українському стилі» [11, с. 14], а також

з мистецьким хистом і гумором. Призначений для Всеросійської виставки в Санкт-Петербурзі 1913 року, цей килим не знайшов покупця, оскільки «російська публіка відносилась критично до українізації цього сюжету» [11, с. 16], однак успішно був проданий іноземному покупцеві в Москві.

«Український стиль» досяг популярності в період між двома світовими війнами серед широких верств населення, насамперед містян як представників середнього класу. Системні розробки в цьому напрямі з'явилися в 1920-х роках, передусім в авторських курсах самого В. Кричевського для Академії мистецтв, Архітектурного та Художнього інститутів. У тих проектах інтер'єрів домінували простота і виразність, що ріднило їх зі скандинавським дизайном і віддаляло від еkleктики інтер'єрів «Руху мистецтва і ремесел» моррисовського зразка.

На теренах Західної України, зокрема в Галичині, дискусія щодо «українського стилю» зародилася на сторінках львівського часопису «Зоря» в 1894 році. Згодом ця тема плідно розвинулася як місцевий варіант актуальних європейських напрямів — сецесії / ар-деко, у контексті чого здобула цілу низку означень: «руський стиль», «український модерн», «гуцульська сецесія», «східно-галицький стиль», «гуцульський спосіб», «гуцульський стиль» тощо [9, с. 133]. Поширення прикметника «гуцульський» виказувало регіональну особливість галицької архітектури і її наповнення того часу, де мультикультурне середовище виробило різні національні форми: поляки плекали свій «закопанський стиль», євреї — відмінний свій, а українці — власне «гуцульський» [3, с. 113]. Найочевиднішою була відмінність їх орнаментальної культури; при цьому гуцульський тип вирізняла схильність геометризувати мотиви [9, с. 133]. Формальним заспівом, що поєднав «усі принципи висхідного українського стилю» [1, с. 58] на галицьких теренах, була споруда Павільйону руських товариств на Крайовій виставці у Львові 1894 року.

Послідовним адептом «українського стилю» в Галичині проявив себе архітектор, фабрикант та професор будівельного відділу Львівської політехніки І. Левинський. Його фірма мала в підпорядкуванні значну кількість художньо-промислових фабрик [5, с. 19] і програмно втілювала обрану стилістику в предметному середовищі.

Мистецьке аранжування національної тематики в тогочасних інтер'єрах активно здійснювала випускниця Віденської художньо-промислової школи О. Кульчицька. Художниця співпрацювала з косівською спілкою «Гуцульське мистецтво», а також друкувала матеріали в одному з найпопулярніших у 1920-х роках західноукраїнських часописів «Нова хата» (1925–1939 рр., протягом яких тираж журналу зріс від двох до п'яти тисяч примірників [10, с. 33]), де тема українізації побуту фахово пропагувалася серед жіноцтва. Сам часопис був інформаційним рупором кооперативу «Українське народне мистецтво», який виник у 1922 році з ініціативи «Союзу українок». Це промислове об'єднання з'явилося на хвилі поширення кооперації, що представниками української громади розвивалося не тільки як «економічний засіб, а й громадсько-виховна система» [7, с. 496]. З такою самою метою друкувалася «Нова хата». У своїх рекомендаціях щодо стилю житлового інтер'єру видання керувалося думкою художників і мистецтвознавців — І. Гургули, С. Вальницької, Н. Коцюбинської, сестер Кульчицьких, Я. Музики, С. Савицької, М. Рудницької-Охримович, проф. Свенціцького [4, с. 411]. Для надання хатньому інтер'єру так званого українського стилю автори, зважаючи на фінансовий бік питання й доступність таких можливостей для ширшого кола читачів, радили звернути увагу на окремі предмети народного мистецтва — килими, вишивку, кераміку, різьблені скрині тощо й давали поради щодо їхнього використання в просторі сучасної кімнати, з огляду на її освітлення, планування, колорит, етику та естетику середовища. При

Студії з історії науки та етнокультури українців

Інтер'єр кімнати музею О. Кульчицької у Львові. 1900-і рр.
[Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CK%5CU%5CKulchytskaOlena.htm>]

цьому дописувачі «Нової хати» дотримувалися принципу гармонізації старожитнього / традиційного і модерного, усіляко наголошували на необхідності творити інтер'єр з індивідуальними рисами «ніби в ньому вже проживало кілька поколінь ваших родичів та свояків» [6, с. 9], водночас не «надуживати надмірної «вченої» гігієни обстановки (модерного замикання в шафи всього устаткування)» [6, с. 9]. Народне мистецтво методично подавалось як джерело натхнення у створенні модних фасонів одягу, домашнього художнього текстилю та інших аксесуарів хатнього декору. Ключові тези щодо цього було виголошено І. Гургулою в статті-рефераті «Приміювання прикрас народного мистецтва» [2]. У цьому контексті провадилася значна просвітницька кампанія, що ознайомлювала читачів з історією окремих видів декоративно-прикладного

мистецтва. Автори журналу не стояли осторонь світових тенденцій: вони відстежували експозиції зарубіжних промислових і мистецьких виставок, а також знайомили свою аудиторію з традиціями художніх промислів інших народів.

Отже, з початком ХХ ст. актуальне питання «національного стилю» на українських теренах пройшло еволюційний шлях від ентузіазму окремих представників творчої еліти, котрі формулювали та впроваджували його ідеї у своїй діяльності в 1900–1910-х роках, до формування явища на рівні соціальної моди в 1920–1930-х роках. Досягти цього вдалося системними методами у вищій школі художньої освіти, появою мережі кооперативів і спеціалізованих виробництв та планомірною популяризацією «національного стилю» в українській пресі із залученням фахівців у мистецьких питаннях.

Джерела та література

1. *Грималюк Р.* Архітектура Західної України періоду модерну. Львівська школа (висвітлення проблеми у наукових виданнях) / Р. Грималюк // Вісник ХДАДМ. – 2008. – № 7. – С. 52–59.
2. *Гургула І.* Приміювання прикрас народного мистецтва / І. Гургула // Нова хата. – 1931. – Чис. 2. – С. 1–2.
3. *Дмитрів Є.* Особливості розвитку житлового інтер'єру Львова кін. ХІХ – поч. ХХ ст. / Є. Дмитрів // Народознавчі зошити. – 2008. – № 1–2. – С. 111–114.
4. *Дутка Р.* Львівський кооператив «Українське народне мистецтво»: передумови створення та організаційна структура / Р. Дутка // Народознавчі зошити. – 2012. – № 3 (105). – С. 400–414.
5. *Кара-Васильєва Т., Чегусова З.* Декоративне мистецтво України ХХ століття: у пошуках «великого стилю» / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – Київ : Либідь, 2005. – 280 с., іл.
6. *Королева Н.* Затишна хатина / Н. Королева // Нова хата. – 1930. – Чис. 9. – С. 8–9.
7. *Кость С.* Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті: засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування / С. Кость. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 514 с.
8. *Павловський В.* Василь Григорович Кричевський. Життя і творчість / В. Павловський. – Нью-Йорк, 1974. – 316 с., іл.
9. *Сидор Е.* Впливи народного мистецтва в архітектурному металі Львова початку ХХ ст. / Е. Сидор // Вісник Львівського університету. – 2007. – Вип. 7. – С. 132–137. – (Серія «Мистецтвознавство»).
10. *Цимбалюк О., Маковецька Н.* Становлення і розвиток журналів мод в Західній Україні (2-ї пол. ХІХ – 1-ї третини ХХ ст.) / О. Цимбалюк, Н. Маковецька // Вісник ХДАДМ. – 2011. – № 4. – С. 30–35.
11. *Щербаківський В.* Пам'яті Василя Григоровича Кричевського / В. Щербаківський. – Лондон : Українська видавнича спілка, 1954. – 56 с., іл.

Summary

The aim of this paper is to explore the development of the National style phenomenon within Ukrainian revival through its artistic and social significance.

Research methodology. The practices represented by Vasyl Krychevskyi and a group of authors of Galician magazine *Nova Khata* are reviewed. Mainly attention is paid to the artistic ideas and social motivation of the movement.

Results. As it has been ascertained, the formation of the *National style* in Ukraine has started at the end of the XIXth century and is inspired by international *Arts and Crafts Movement*. Philosophy of J. Ruskin and W. Morris has influenced on Ukrainian artist Vasyl Krychevskyi, inciting to recreate folk arts and crafts in modern designs. Krychevskyi has worked in architecture, applied art, painting, graphic, interior design and shared his knowledge in educational work. His designs are based on the principles he has established in Poltava Zemstvo Building (1903 – 1908). V. Krychevskyi has adapted the style of old Ukrainian folk architecture in this premise for the first time.

The Galician magazine *Nova Khata* in the 1920s, been founded initially to educate public taste and preserve national traditions, has continued to provide the principles for home design development in Western Ukraine. The magazine has been established by the feminine organization *Ukrainian Folk Art* in cooperation with the artists and art critics. The members of *Nova Khata* have adapted traditional patterns for contemporary users with the attention on keeping the Ukrainian art and craft tradition alive.

The practical significance. The article can be useful for Ukrainian researchers developing comparative analysis of Ukrainian applied art in the context of international *Art and Craft movement*.

Keywords: *National style*, Ukrainian national revival, social and cultural phenomenon, V. Krychevskyi, *Nova Khata* magazine.